Sevan Nişanyan: Türkiye nasıl Türkleşti

Posted on 13/04/2017

1300'lerin başında, nedenlerini ve boyutlarını tam olarak henüz analiz edemediğimiz rüzgâr değişimi olmasa bugün buranın adı belki Türkiye değil Acemiye olurdu.

Anadolu'ya Türklerin gelişi konusunda üç olguyu ayırt etmek gerekir sanıyorum. Yerlilerin islamlaşıp Türkleşmesi ayrı bir konu. O amalgamın içine dışarıdan kimler gelmiş?

1. Türk askerî aristokrasisi

Yani beyler ve onların yakın maiyeti.

9. yy'dan itibaren Türkler islam dünyasında profesyonel bir askerî kast niteliği kazandılar. Brezilyalı futbolcular gibi düşün: aralarında kişisel rekabetle beraber meslekî dayanışma da olan, uzman ve kapalı bir zümre. 10. yy'da islam aleminin parçalandığı sayısız emirliğin pek çoğunun başında Türk askerler vardır. Aynı dönemde bütün ipuçları, Bizans devletinde de

Hıristiyan kisvesini benimsemiş çok sayıda Türk askerinin rol oynadığını gösteriyor. Malazgirt karşılaşmasında her iki takımın as oyuncuları Türktü.

1071'de Bizans üstyapısının çöküşüyle gerçekleşen şey, o halde, "Türk istilası" değil, belki "islam-Türk istilası". Zaten bir Türk askerî ağı var. Sayıları katlanıyor, ama daha önemlisi, ideolojik oryantasyonu değişiyor. Hıristiyanlık seçeneği terk edilip, İslami kültürel kodlar benimseniyor. Sebebi nedir emin değilim. Belki islam aleminin Hıristiyan Bizans'a oranla ekonomik ve siyasi açıdan güçlenmesidir. Belki 11. yy başlarında devreye giren Oğuz rezervinin (mesela Macarlar ve Peçenekler gibi, Urallar üzerinden gelecek yerde) İran kültürel alanının filtresinden geçmesidir.

Türklerin askerî hakimiyetinin demografik sonuçlarına dair elimizde bir veri yok. Demografik sonucu olmuş mu; yani 1071'i izleyen onyıllarda Anadolu'nun nüfus yapısı değişmiş mi? Belirti yok. Yönetici kadrolar değişmiş. Daha önemlisi, yönetici kadronun dini/kültürel yönelimi değişmiş. Memleket islama "açılmış". Fetih o demek, "açma, açkı".

Hatırla, tam aynı yıllarda Normanlar önce Sicilya'yı, sonra Britanya'yı fethetmişlerdi. Yönetici bir kast oluşturdular. Ayrı bir kültür ve kimliği, sayıları ancak yüzleri bulan bir havuzda, yüzyıllarca korudular. Burada da pekâlâ öyle olabilirdi; olamadı. Ülke "Normanlaştı". Nasıl?

2. islam göçü ve şehirleşme

Demografik hareketin ilk belirtilerini yüz ila yüz yirmi yıl sonra, 12. yy sonlarında görüyoruz. Aradaki dönem karanlıktır; yazılı veya arkeolojik kaynak hemen hemen yok. 1180'lerde tek tük, 1200'den itibaren çok yoğun olarak göze çarpan olgu ise İslami kozmopolitizm ve şehirleşmedir. İslam ülkelerinden çok sayıda insan, "açılan" Anadolu'ya gelir. Geldikleri yerler: Horasan, Tebriz, Şiraz, Musul, Halep, Dımışk, hatta Kahire. Sıfatları, en azından adı

bugüne kalanlarınki: tüccar, sanatkâr, alim, mimar, kadı, mirasyedi, beyzade, müzisyen, derviş, talebe. Anadolu'nun o tarihte islamlarca yönetilen kısmında bugün varolan kent ve kasabaların çoğu – Tokat, Niksar, Amasya, Niğde, Tercan, Hasankeyf, Harput, Kırşehir, Alanya, Uluborlu, Eğridir, Kastamonu… – o yıllarda palazlandı. Buna karşılık Bizans egemenliğindeki Batı Anadolu'da o tarihlerde beliren yeni şehirler yok.

Gelenler arasında Türkçe bilenler var mıydı, bilinmez. Ama ortak kamu dilinin Farsça olduğu şüphesiz. (Yanısıra hukuk ve bilim dili Arapça. Şiir ve ticari evrak Farsça, ama yanılmıyorsam daha çok Arapça kitap yazılmış. 1310'lara dek Türkçe kitap yok.)

Konya'da Mevlana Celaleddin, malum, Acem şiirinin anıtsal ismi. Gülşehrî'den başka bir yazımda söz etmiştim. Kırşehir'de kanaat önderi; Şirazlı Sadi'den daha iyi Acemce şiir yazmakla övünüyor; 1310'larda hayatının sonbaharındayken ilk kez Türkçe şiir deniyor. O çağda Osmanlı'daki gibi bir saray kültürü söz konusu değil. Belli ki Kırşehir'in çarşı içinde evlerde oturan eşraf ve efazılı, en azından kültürel konularda, Farsçayı tercih ediyorlar.

1300'lerin başında, nedenlerini ve boyutlarını tam olarak henüz analiz edemediğimiz rüzgâr değişimi olmasa bugün buranın adı belki Türkiye değil Acemiye olurdu.

Etnik yapı çok farklı olmazdı. Şu hataya çok sık düşüyoruz; Berktay düşmüş, ben bile bazen düşmüş olabilirim. "Anadolu Türkleri çekik gözlü değil. Ergo: din ve dil değiştirmiş yerliler olmalı." Öbür ihtimal gözden kaçıyor. Evet, bir sürü insan göçmüş, ama Orta Asya'dan değil, Yakın Doğu'dan. Nitekim ırkça bugünkü Türkiye'ye en benzeyen yer korkarım ki Balkan Yunanistanı değil, İran ve Afganistan, ikinci planda belki Suriye.

"Türkler geldi göçebe olduk, barbarlaştık" tezi de, en azından bu noktaya kadar gördüklerimiz bağlamında, doğru olamaz. Türklerin gelişinden sonraki üç-dört yüzyılda memleket gerilememiş; bariz bir şekilde kalkınmış. Göçebeleşmemiş, şehirleşmiş.

3. Oğuz ve Türkmen aşiretleri

Oğuz ve Türkmen aşiretlerinin Anadolu'ya göçü muamma bir konudur. Aklımda kaldığı kadarıyla, ilk kez 1210 veya 20'lerde Asya'da Moğol ve Harezmşah karışıklıkları bağlamında böyle bir olgunun adı anılır. Ardından Musul ve Halep'ten başlayıp Karaman ve Antalya'ya uzanan alanda büyük kargaşaya yol açan Oğuz ve Türkmen "afeti" gündeme gelir. Kentli Müslümanlar olayı bir "barbar istilası" olarak algılarlar; ağır konuşurlar. Bu dönemde şekillenen "Türk" imgesi Divan edebiyatına bir mazmun olarak yerleşir. Oysa bu algıyı yaratanların biat ettiği hükümdarlar da Türk soyludur; Kılıç Arslan, İnal, Artuk gibi adları vardır.

Ne biliyoruz? Bir kere Oğuz ve Türkmen daima ayırt edilir. Türkmen, "Türkleşmiş" anlamında Farsça tabirdir. Muhtemelen Türk töresini ve aşiret yapısını (ne demek?), belki Türkçeyi (nasıl?) benimsemiş İrani unsurlar kastedilmiştir. 1200'leri bilmiyorum ama 1600-1700'lerde Osmanlı ıstılahında Türkmenlerin çoğunun Ekrad veya Ekradül-asl (Kürt ya da Kürt kökenli) olduğu anlaşılıyor. Halen Antep'ten Manisa ve İzmir'e uzanan bir coğrafyada Türkmen ve "Yörük" net olarak ayrıştırılır, ama farkı nedir diye sorarsan asla anlamlı bir cevap alamazsın.

İkincisi, ilk dönemde göçün asıl yoğunlaştığı alanın Kerkük-Musul ve Halep (hatta Urfa, Diyarbekir) olduğu görülüyor. 1700'lere dek süren ikinci kademede buralardan Orta ve Batı Anadolu'ya akmışlar. Bu göçlerin anısı, muğlak da olsa halk belleğinde korunmuştur. O soydan gelenler kendilerini "Yörük" ve "Türkmen" olarak tanımlar.

Neyi bilmiyoruz? Öncelikle sayılar hakkında hiçbir fikrimiz yok. 25 yıl kadar önce Yanlış Cumhuriyet'i yazarken bu konudaki birincil ve ikincil literatürü sistemli olarak taradım; eleştiri süzgecinden geçebilecek bir bilgi kırıntısı bulamadım. Belki yeni çalışmalar vardır; bakmam lazım. Bugüne kalan Yörük ve Türkmen kimlikleri gösterge ise belki yüzde on ila yirmi gibi bir sayı düşünülebilir. Ama bunların da önemli bir bölümünün "Türkleşmiş"

unsurlar olduğunu akıldan çıkarmamak gerekiyor.

İkincisi daha enteresan bir konudur. 1300'lerin ilk çeyreğinde gerçekleşen Türkleşme/Türkçeleşme hareketinin oluşumunda demografik faktörün etkisini bilmiyoruz.

Durun, hemen galeyana gelmeyin. Karamanoğlu Mehmet Bey, Ertuğrul Gazi falan filan, evet, Türk aşiretleri gelmiş, memleket Türkleşmiş, o öyküleri biliyoruz elbette. Ama yazık ki o öyküler olaylarla çağdaş değil; bir kısmı 15. yy sonlarında zuhur etmiş, daha çok kısmı 19./20. yy milliyetçi mit-yapımının eseridir. Üstelik daha beteri şu, 1300 ile 1320 arasındaki "Türkleşme" cereyanı yalnız Oğuz ve Türkmen aşairinin yayıldığı alanda belirmemiş. Simültane olarak Kahire'de, Tebriz ve Gence'de, Volga boyundaki Saray'da, Harezm'de, Semerkand'da etkisini göstermiş. Bana sanki demografik değil siyasi bir olaymış gibi geliyor; halkların şuradan buraya yürümesiyle değil, Moğol egemenliğinin tam o tarihlerde çöküşüyle ilgili bir dizi siyasi karar ya da ideolojik trend kokusu alıyorum.

Ama tam olarak nasıl, kim, neden diye sorarsan cevap veremem, keşke daha genç olsam, üniversitede olsam diye iç geçiririm.

Kaynak: http://nisanyan1.blogspot.de/2017/04/turkiye-nasl-turklesti.html?spref=fb